

Мірошниченко С. С.,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права та кримінології
Університету державної фіскальної служби України

Боднарчук О. Г.,
доктор юридичних наук,
доцент кафедри господарського права та процесу
Університету державної фіскальної служби України

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ЯК СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Анотація. У науковій статті розглядається фінансова безпека банківської системи в цілому та її окремих складових. По-перше, з погляду фінансових наслідків їхньої діяльності для країни загалом та окремих клієнтів і контрагентів зокрема. По-друге, з точки зору недопущення та відвернення реальних і потенційних загроз фінансовому стану усієї банківської системи країни, Національного банку України та банківським установам. Загалом, сутність фінансової безпеки банківської системи полягає в забезпеченні найефективнішого використання ресурсного потенціалу, створенні сприятливих умов для реалізації економічних інтересів банківських установ, попередженні внутрішніх і зовнішніх загроз щодо банківської системи, створенні умов її стабільного й ефективного функціонування.

Ключові слова: кримінальне право, фінансова безпека держави, злочинність, політика Національного банку України.

Постановка проблеми. Становлення української державності має на меті побудувати сучасну європейську країну з розвиненою економікою, здатною задовольнити соціальні та матеріальні потреби її громадян. Економічні інтереси є частиною національних інтересів країни, але на сьогодні саме економіка є найбільш вразливим елементом національної безпеки держави. Ефективна система економічної безпеки – це запорука існування кожної держави, тому її забезпечення є одним із пріоритетних завдань розвитку України.

В умовах прискореної глобалізації світового господарства важливу роль відіграє система фінансової безпеки держави. Однією з її складових є бюджетна безпека, роль якої полягає в забезпеченні макроекономічної стабільності та, як наслідок, гарантуванні економічного суверенітету держави. Посилення уваги до проблем саме бюджетної безпеки обумовлене відсутністю сталого розвитку зазначеного сектору.

Мета статті – визначити роль кримінального права як складника у забезпеченні фінансової безпеки держави.

В умовах постійних кризових явищ та невизначеності розвитку світової економіки упродовж останніх років гостро постає питання забезпечення бюджетної складової фінансової безпеки держави. Поняття «бюджетна безпека» на сучасному етапі розглядається як індикатор розвитку бюджетної системи й ефективності бюджетного процесу, критерій оцінки бюджетної політики. Єдиного підходу до визначення сутності поняття «бюджетна безпека» на сьогодні не існує. Так, О.І. Барановський вважає, що бюджетна безпека – це спроможність

бюджетної системи забезпечити платоспроможність держави під час збалансування доходів і видатків та ефективне використання бюджетних коштів у процесі виконання функцій державного регулювання економічного розвитку, реалізації соціальної політики, а також утримання органів державного управління, установлення національної безпеки й оборони [1, с. 206].

Виклад основного матеріалу. Однією із найважливіших складових економічної безпеки є фінансова безпека. Її відсутність унеможлиблює вирішення жодного із завдань, що стоять перед державою. Нехтування стану фінансової безпеки може призвести до катастрофічних наслідків, а саме: занепаду галузей, банкрутства підприємств і, зрештою, порушення системи життєзабезпечення держави з подальшою втратою суверенітету.

Формування й практична реалізація дієвого механізму гарантування фінансової безпеки передбачає, перш за все, з'ясування сутності цього поняття, визначення факторів, що впливають на її стан, дослідження взаємопов'язаності окремих складових цієї складної за внутрішньою будовою та ієрархічною декомпозицією структури.

З огляду на різнобічний підхід, визначаємо, що фінансова безпека – це захищеність фінансових інтересів на всіх рівнях грошових відносин; певний рівень незалежності, стабільності й стійкості фінансової системи країни в умовах впливу на неї зовнішніх і внутрішніх факторів дестабілізації, що складають загрозу фінансовій безпеці; здатність фінансової системи держави забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та стале економічне зростання [2].

Помічено, що «тіньові» схеми економічних відносин між банками та суб'єктами господарств були закладені ще за часів перебудови в СРСР. В умовах ринкових перетворень швидка трансформація способів злочинної поведінки у цій сфері вказала на значну затримку темпів наукових розробок протягом першого десятиріччя незалежності України.

Фінансову безпеку банківської системи в цілому та її окремих складових варто розглядати у двох аспектах. По-перше, з погляду фінансових наслідків їхньої діяльності для країни загалом та їхніх клієнтів і контрагентів зокрема. По-друге, з точки зору недопущення та відвернення реальних і потенційних загроз фінансовому стану усієї банківської системи країни, Національного банку України та банківським установам. Загалом, сутність фінансової безпеки банківської системи полягає в забезпеченні найефективнішого використання ресурсного потенціалу, створенні сприятливих умов для реалізації економічних інтересів банківських установ, попередженні внутрішніх

і зовнішніх загроз щодо банківської системи, створенні умов її стабільного й ефективного функціонування [2].

Злочинна діяльність у банківській сфері реалізується виконанням певних алгоритмів дій, які хоч і неоднорідні за своєю кримінально-правовою характеристикою, проте мають спільні криміналістичні ознаки. Крім того, ці дії виходять за межі традиційного в криміналістиці поняття «способу вчинення окремого злочину». Один економічний злочин є умовою вчинення іншого, тяжчого злочину. Це характеризується наявністю основних і допоміжних кримінальних правопорушень. Вони відображають логіку поведінки злочинців і є певними етапами в досягненні злочинної мети. Таким чином, уся злочинна діяльність набуває вигляду складних взаємопов'язаних діянь, суттєвість яких адекватно відображає термін «технологія злочинного збагачення», під якою розуміється система передбачених кримінальних законом та пов'язаних із ними посткримінальних діянь, що існують у межах криміналістично значимого відрізка часу, є впорядкованими в декілька стадій та спрямованими на досягнення загальної мети – отримання прибутків від незаконних дій у сфері банківської діяльності.

Відзначається, що технологія злочинного збагачення у банківській сфері поєднує однорідні або різнорідні компоненти в єдину систему злочинної поведінки. Такими компонентами є злочини (основні та допоміжні), предмети злочинного посягання, способи та засоби вчинення злочинів, суб'єкти та мета. Остання є фактором, що утворює систему й відображається в сутності основного злочину. Злочинні технології володіють ознаками структурності, цілісності, інтеграційності та ієрархічності.

Аналізуються погляди на проблему класифікації злочинів, котрі існують в криміналістичній науці. Автор дійшов висновку про недостатність лише кримінально-правової класифікації злочинів, оскільки злочинна діяльність досліджуваної сфери здебільшого є складною сукупністю різних за своєю природою кримінально караних дій.

Для визначення підстав класифікації та виходячи зі специфіки діяльності банків, на наш погляд, важливого значення набувають види банківських операцій та їхній виконавець (суб'єкт). Як загальний криміналістичний критерій поділу злочинів виступають особливості підготовки, вчинення та приховування слідів злочинних дій. Виділяють основні та допоміжні злочини. До основних належать такі, що безпосередньо спрямовані на незаконне заволодіння коштами та іншими цінностями, використовуючи можливості банківської сфери, а саме: шахрайство з фінансовими ресурсами банку – ст. 222 Кримінального кодексу (далі – КК) України; розкрадання коштів, які знаходяться на рахунках банку, шляхом зловживання службовим становищем – ч. 2 ст. 191 КК України та ін. (ст. 190, ст. 212 КК України). Допоміжні злочини найчастіше виступають формою, способом або необхідною умовою підготовки, вчинення чи приховування основного злочину: створення фіктивної фірми (ст. 205 КК України), службове підроблення, підроблення документів (ст. 366, ст. 358 КК України). Прикладом способу приховування злочинної діяльності найчастіше виступає легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом із використанням банківських операцій (ст. 209 КК України).

Інтегруючи наведені в роботі класифікації, автором було взято за основу систематизацію комплексів економічних злочинів, вчинених із використанням банків за технологіями злочинного збагачення. Ця класифікація обумовлюється такими чинниками: предмет доведення в кримінальній справі

визначається декількома пов'язаними між собою злочинами, однаковими джерелами доказової інформації, що складають єдину систему, однаковими слідчими діями, тощо. Криміналістична класифікація за технологіями злочинного збагачення виглядає таким чином:

1) технологія злочинного збагачення шляхом незаконного отримання та розкрадання кредитних ресурсів банку;

2) технологія розкрадання безготівкових грошових коштів клієнтів банку з використанням фіктивних поточних документів та електронно-обчислювальної техніки;

3) технологія злочинного збагачення шляхом створення центрів конвертації та легалізації доходів, отриманих злочинним способом.

Концентруючи величезні суми коштів, природно, що банківська діяльність виступала й виступає сферою для здійснення розкрадань та інших зловживань як із боку банкірів, так і з боку суб'єктів господарювання. Сприяють цьому відповідні обставини, які складаються за тих чи інших умов протягом виникнення та розвитку банківської справи. До обставин учинення комплексу розглянутих економічних злочинів належить певна сукупність умов і факторів зовнішнього та внутрішнього характеру, що складаються до, в момент і після вчинення злочину, а саме:

а) нормативно-правове регулювання сфери банківської діяльності;

б) службове становище працівників, їхні професійні й особисті якості;

в) можливість доступу посадових осіб до грошових коштів та інших фінансових ресурсів, що зосереджені на банківських рахунках;

г) характер, вид та особливості проведення тієї чи іншої фінансової операції, що виконується в банку;

д) особливості документообігу, обліку, звітності та контролю за проведенням операцій у банку.

Технологія злочинного збагачення шляхом незаконного отримання та розкрадання кредитних ресурсів банку. Вона характерна для банківської сфери, оскільки кредитування є однією з розповсюджених і, одночасно, вразливих у кримінологічному відношенні банківських операцій. Основними злочинами під час здійснення позикових операцій банку виступають такі: привласнення кредитних ресурсів банку (ч. 2 ст. 191 КК України), шахрайське одержання кредиту (ст. 190 КК України), шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України). Допоміжними на шляху вчинення основного злочину, як правило, виступають такі дії: створення фіктивного підприємства (ст. 205 КК України), службове підроблення (ст. 366 КК України) та інші злочини у сфері службової діяльності (ст. 364, ст. 365–368 КК України). Як спосіб приховування (маскування) наслідків злочинної діяльності може виступати доведення до банкрутства (ст. 219 КК України). Основною метою цієї технології збагачення є заволодіння кредитними коштами банку.

Таким чином, зростає актуальність проблеми забезпечення фінансової безпеки, як однієї з найважливіших складових національної економічної безпеки кожної держави, та проблеми, що долаючи національні кордони, прогресивно глобалізується.

Серед завдань підтримання фінансової безпеки вагоме місце займає необхідність захисту банківського сектору від загроз зовнішнього та внутрішнього характеру. Забезпечення фінансової безпеки банківського сектору має велике значення для соціально-економічного розвитку держави, адже зниження рівня довіри до банків завдає збитків фінансовій безпеці

всієї країни. Крім того, в умовах глобалізації фінансова безпека банків стає не лише національною, а й міжнародною проблемою. Для надання допомоги в боротьбі з шахрайством керівники служб безпеки, що представляють найбільші світові банки й банківські групи, об'єднали зусилля під егідою Міжнародної асоціації з питань безпеки банківської справи, завдання якої – сприяти обміну інформації між її членами й надавати взаємну допомогу в запобіганні дій, спрямованих проти банків.

Установлення безпеки як банківської системи в цілому, так і окремих банків зокрема, є складною й багатогранною проблемою. Фінансова безпека банківської системи розглядається в двох аспектах. По-перше, з позиції фінансових наслідків діяльності комерційних банків для економічної безпеки країни в цілому та окремих клієнтів і контрагентів зокрема. По-друге, з позиції недопущення та відвернення наявних і потенційних загроз фінансовому стану банківської системи країни на рівні як центрального банку, так і комерційних банків.

Безпека банківських операцій хоч і пов'язана з безпекою банку як організації та безпекою банківського персоналу, проте має більш технічний аспект і залежить від технології здійснення банківських операцій та розрахунків.

Одним із найважливіших чинників економічної безпеки банку є його інформаційна безпека. Під нею розуміють стан інформаційної системи, за якого забезпечується надійний захист інтересів банку і його клієнтів.

Сутність фінансової складової безпеки банківської діяльності полягає в забезпеченні організаційно-управлінських, режимних, технічних і профілактичних заходів, що гарантують якісний захист прав й інтересів комерційного банку, зростання статутного капіталу, підвищення ліквідності активів, забезпечення зворотності кредитів, зберігання фінансових і матеріальних цінностей.

Фінансова безпека комерційного банку – це сукупність умов, за яких потенційно небезпечні для фінансового стану комерційного банку дії чи обставини, попереджені чи зведені до такого рівня, за якого вони не здатні завдати шкоди встановленому порядку функціонування банку, збереженню й відтворенню його майна та інфраструктури і перешкодити досягненню банком статутних цілей; стан захищеності фінансових інтересів комерційного банку, його фінансової стійкості, а також середовища, в якому він функціонує [3].

Фінансова безпека комерційного банку обумовлена рівнем підтримання ліквідності, впровадженням фінансових інновацій, охороною інформації, збереженням активів, забезпечення прибутковості. Наявність у певний період пікових виплат із державних боргових зобов'язань може негативно позначитися на фінансовій безпеці банківської системи, якщо на цей випадок комерційні банки не сформують необхідні резерви [3].

Головним завданням грошово-кредитної політики НБУ є забезпечення стабільності національної грошової одиниці – гривні. Антиінфляційна спрямованість грошово-кредитної політики – це підтримання такої динаміки монетарних агрегатів, яка задовольняє попит на гроші і не створює загрози для значної зміни цін [4].

Для встановлення безпеки цієї сфери мають виконуватися такі умови: обсяг обігових коштів підприємств усіх форм власності знаходиться на рівні, який забезпечує їхнє нормальне функціонування; немає бар'єрів в розрахунках між підприємствами і їхньої заборгованості бюджету; рівень кредиторської та дебіторської заборгованості не перевищує встановлені нормативи; стабільно зростають обсяги безготівкових розрахунків як в народному

господарстві, так і при сплаті населенням за товари та послуги; поступово зменшується обсяг тіньової економіки; не перевищується емісія встановлених нормативів; рівень доларизації грошового обігу не перебільшує 10% грошової маси в національній валюті; повертаються вітчизняні валютні кошти з-за кордону; стабілізуються ціни; витримується баланс грошових доходів та витрат населення; немає заборгованості із заробітної плати, пенсій, інших соціальних виплат; обсяги наданих економіці кредитів забезпечують фінансування обігових коштів підприємств у розмірах, необхідних для їх нормального функціонування.

Основними загрозами для безпеки грошово-кредитного сектору є високі відсоткові ставки з кредитів або надто швидке їх зростання; випереджальне зростання попиту на фінансові ресурси порівняно зі зростанням пропозиції – перевищення кредитних вкладень над депозитами; відсутність дієвої системи банківської безпеки; нерозвиненість банківської системи та відсутність страхування кредитів та депозитів; зростання обсягів та поширення поза банківського обігу готівки; низький рівень капіталізації банківської системи; недосконала кредитна політика комерційних банків, яка виражається в надмірному ризику; недостатнє законодавче регулювання банківської діяльності.

Стан безпеки цього сектору характеризується такими показниками, як розмір обігових коштів підприємств та організацій; рівень і темп інфляції, співвідношення між темпами інфляції та економічне зростанням; розмір грошової маси, співвідношення готівки і грошової бази; рівень монетизації економіки; швидкість обігу грошових агрегатів, грошового мультиплікатора, ставки рефінансування; співвідношення між темпами зростання грошової маси та споживчих цін; обсяг дебіторської заборгованості в цілому та у відсотках до внутрішнього валового продукту, обсяг кредиторської заборгованості; рух грошової маси та її структури [5].

Однією зі складових фінансової безпеки держави є валютна сфера. Це поняття доволі складне й багатогранне, адже означає сукупність критеріїв та показників, що характеризують стан валютного ринку, захищеність його суб'єктів на всіх рівнях фінансових відносин, наявність необхідних грошових і золотовалютних резервів, стан валютних потоків тощо. Більшість авторів трактує валютну безпеку як ступінь забезпеченості держави валютними коштами, достатніми для дотримання позитивного сальдо платіжного балансу, виконання міжнародних зобов'язань, накопичення необхідного обсягу міжнародних резервів, підтримання стабільності національної грошової одиниці [6].

Згідно з «Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України», затвердженою Міністерством економіки України, валютна безпека – це стан курсоутворення, який створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняного експортування, безперешкодного припливу в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи, а також максимального захисту від потрясінь на міжнародних валютних ринках [7].

Висновки. Отже, проблема належної підтримки фінансової безпеки держави є актуальною, оскільки поширюється на всі галузі національного господарства, приватних підприємств, усі прошарки населення, суспільство й державу в цілому. Тому досягнення позитивного впливу фінансового сектору на реальну економіку має передбачати пріоритетне спрямування фінансових потоків у розвиток тих галузей, які, по-перше, забезпечують економічне зростання за рахунок превальованого

використання відтворюваних ресурсів та наукоємних процесів, а, по-друге, спроможні реалізувати сукупність об'єктивних конкурентних переваг, притаманних економіці України.

Зростає необхідність впровадження комплексу заходів, спрямованих на усунення недоліків в управлінні грошово-кредитною сферою й забезпечення протидії «тінізації» та криміналізації грошового обігу.

Додаткові труднощі у формуванні системи фінансової безпеки України пов'язані з відсутністю в країні координаційного центру, який, отримуючи інформацію з цієї проблематики від різних міністерств і відомств, мав би змогу узагальнити її й зробити відповідні висновки.

Література:

1. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення). Київ: нац. торг. екон. ун-т, 2004. 759 с.
2. Миронов В.В., Петько В.М. Фінансова безпека як складова економічної безпеки України. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1256> (дата звернення 12.01.2018).
3. Валютна складова фінансової безпеки України. URL: <http://naub.ua.edu.ua/2015/%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8E%D1%82%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%84%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B8/> (дата звернення 13.01.2018).
4. Барановський О.І. Банківська безпека – творчі дискусії з проблем суспільного розвитку: монографія. Київ: НІСД, 2004.
5. Сухоруков А.І. Проблеми фінансової безпеки України: (Передмова акад. НАН С.І.Пирожкова): [монографія]. Київ: НППБ, 2005. 140 с.
6. Ляшенко О.М., Плєская Б.В., Бантуш В.К. Економічна безпека та національна конкурентоспроможність в умовах глобалізації. Культура народів Причорномор'я. 2009. № 161. С. 113-118.
7. Наказ Міністерства економіки України «Про методику розрахунку рівня економічної безпеки України» від 02.03.2007 № 60. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.4251.0> (дата звернення: 14.01.2018).

Мирошниченко С. С., Бондарчук А. Г. Уголовное право как составляющая обеспечения финансовой безопасности Украины

Аннотация. В научной статье финансовая безопасность банковской системы в целом и ее отдельные составляющие рассматриваются в двух аспектах. Во-первых, с точки зрения финансовых последствий ее (их) деятельности для страны в целом и отдельных клиентов и контрагентов. Во-вторых, с точки зрения недопущения и предотвращения реальных и потенциальных угроз финансовому состоянию всей банковской системы страны, Национального банка Украины и банковским учреждениям. В общем, сущность финансовой безопасности банковской системы заключается в обеспечении эффективного использования ресурсного потенциала, создании благоприятных условий для реализации экономических интересов банковских учреждений, предупреждении внутренних и внешних угроз банковской системе, создании условий ее стабильного и эффективного функционирования.

Ключевые слова: уголовное право, финансовая безопасность государства, преступность, политика Национального банка Украины.

Miroshnichenko S., Bodnarchuk O. Criminal law as a component of ensuring financial security of Ukraine

Summary: In the scientific article, the financial security of the banking system as a whole and its separate components are considered in two aspects. First, in terms of the financial consequences of its (their) activities for the country as a whole and individual clients and counterparties. Second, in terms of preventing and preventing real and potential threats to the financial position of the entire banking system of the country, the National Bank of Ukraine and banking institutions. In general, the essence of financial security of the banking system is to ensure the most effective use of the resource potential, to create favorable conditions for the realization of the economic interests of banking institutions, to prevent internal and external threats to the banking system, to create conditions for its stable and efficient functioning.

Key words: criminal law, financial security of the state, crime, National Bank of Ukraine policy.